

Brussel, 14 augustus 2023

Bruxelles, le 14 août 2023

DOC/C2023/3

DOC/C2023/3

Advies

Avis

over het wetsvoorstel houdende Boek 6
"Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het
Burgerlijk Wetboek

sur la proposition de loi portant le Livre 6
« Responsabilité extracontractuelle » du Code civil

I. INLEIDING	I. INTRODUCTION
<p>Op 8 maart 2023 werd het wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek ingediend bij de Kamer (Parl. St. Kamer 2022-2023, n° 55-3213/001).</p>	<p>Le 8 mars 2023, la proposition de loi portant le Livre 6 « Responsabilité extracontractuelle » du Code civil a été déposée au Parlement (Doc. Parl. Chambre 2022-2023, n° 55-3213/001).</p>
<p>De Commissie voor Verzekeringen heeft in haar vergadering van 23 maart 2023 beslist om op eigen initiatief hierover een advies te verlenen, overeenkomstig artikel 321, §1, tweede lid van de wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen.</p>	<p>Lors de sa réunion du 23 mars 2023, la Commission des assurances a décidé de rendre un avis sur cette question de sa propre initiative, conformément à l'article 321, § 1er, deuxième alinéa de la loi du 4 avril 2014 relative aux assurances.</p>
<p>Op 13 juli 2023 ontving de Commissie voor Verzekeringen eveneens een vraag tot adviesverlening van de Commissie voor Justitie van de Kamer van volksvertegenwoordigers.</p>	<p>Le 13 juillet 2023 la Commission des Assurances a également reçu une demande d'avis de la Commission Justice de la Chambre des Représentants.</p>
<p>De Commissie voor Verzekeringen heeft het wetsvoorstel besproken tijdens haar vergaderingen van 27 april, 25 mei en 22 juni 2023 en verleent hierbij volgend advies.</p>	<p>La Commission des assurances a abordé la proposition de loi lors de ses réunions des 27 avril, 25 mai et 22 juin 2023 et rend par la présente l'avis suivant.</p>
II. BESPREKING	II. EXAMEN
<p>A. Algemene bemerkingen</p>	<p>A. Observations générales</p>
<p>1. De Commissie voor Verzekeringen wenst in het bijzonder de aandacht te vestigen op de mogelijke impact en de belangrijke pijnpunten van het voorliggend wetsvoorstel op de verzekeringen.</p>	<p>1. La Commission des assurances souhaite en particulier attirer l'attention sur l'impact potentiel et les points sensibles de la présente proposition de loi sur les assurances.</p>
<p>Daarmee wenst ze erop te wijzen dat bepaalde regels en beleidsbeslissingen niet neutraal zijn,</p>	<p>Elle souhaite ainsi souligner que certaines règles et décisions politiques ne sont pas neutres, que ce soit</p>

zowel wat betreft de toegang tot verzekeringen, als de voorwaarden van dekking en de premie.

2. De Commissie benadrukt daarbij het belang, zowel voor de sector als de praktijk van de verzekeringen, van rechtszekerheid, het voorkomen van interpretatieproblemen en het vermijden van divergente rechtspraak.

Meerdere deskundigen zijn van mening dat de modernisering van de huidige zes, 200 jaar oude, bepalingen van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht, gesteund op een codificatie van de gekende rechtspraak en geïnspireerd op rechtsvergelijking en de principes van het Europees *ius commune*, zal bijdragen tot de rechtszekerheid en de voorspelbaarheid van oplossingen voor alle rechtszoekenden zal verhogen. Ofschoon vragen over de interpretatie van nieuwe wetgeving niet te vermijden zijn, zal de uitgebreide Memorie van toelichting, met verwijzingen naar de geconsolideerde rechtspraak, een nuttig instrument zijn om deze vragen te beantwoorden. Deze hervorming kadert tevens in de globale hervorming van het Burgerlijk Wetboek, naast de reeds in werking getreden Boeken 1, 3, 5 en 8. Boek 6 houdt bijgevolg ook rekening met de conformiteit in de terminologie doorheen het nieuwe Burgerlijk Wetboek.

Een deskundige vraagt zich af of de geplande hervorming wel opportuun is, gezien de huidige staat van de rechtsbedeling en de ernstige crisis waarin de magistratuur zich bevindt door een gebrek aan personeel en middelen. Volgens hem gaat het om een van de meest besproken juridische materies en hij vreest dat de inwerkingtreding van de wet tot gevolg zal hebben dat de achterstand bij de behandeling van rechtszaken aanzienlijk zal toenemen, terwijl er geen doeltreffende praktische maatregelen zijn genomen om die weg te werken. Volgens hem is het niet zonder gevaar om zes wetsartikelen die grotendeels uit 1804 dateren, maar die in de loop der tijd door de jurisprudentie zijn aangevuld door ze aan te passen aan maatschappelijke veranderingen, te vervangen door een imposant geheel van wetteksten die, ook al lijken ze niet anders te doen dan de huidige

en termes d'accès aux assurances, de conditions de couverture ou de prime.

2. Ce faisant, la Commission souligne l'importance, tant pour le secteur que pour la pratique de l'assurance, de la sécurité juridique, en évitant les problèmes d'interprétation et les divergences de jurisprudence.

Plusieurs experts estiment que la modernisation des six dispositions actuelles, vieilles de 200 ans, du droit de la responsabilité extracontractuelle, s'appuyant sur une codification de la jurisprudence connue et inspirée du droit comparé et des principes du *ius commune* européen, contribuera à la sécurité juridique et accroîtra la prévisibilité des solutions pour tous les justiciables. Bien que des questions d'interprétation de la nouvelle législation ne puissent être évitées, l'exposé des motifs complet, avec des références à la jurisprudence consolidée, constituera un outil utile pour répondre à ces questions. Cette réforme s'inscrit également dans le cadre de la réforme globale du Code civil, en plus des Livres 1, 3, 5 et 8 qui sont déjà entrés en vigueur. Par conséquent, le Livre 6 tient également compte de la conformité de la terminologie dans l'ensemble du nouveau Code civil.

Un expert s'interroge sur l'opportunité même de la réforme envisagée au regard de l'état actuel de l'administration de la justice et de la crise grave que traverse la magistrature par manque de personnel et de moyens. Selon lui, la matière concernée est l'une des matières qui donne le plus lieu à débat judiciaire et il craint que l'entrée en vigueur de cette loi aura pour effet d'accroître encore considérablement l'arriéré judiciaire alors qu'aucune mesure concrète efficace n'est prise pour le résorber. Selon lui, il n'est pas sans danger de remplacer six articles de loi remontant, pour l'essentiel, à 1804 mais que la jurisprudence a complétée au fil du temps en l'adaptant aux évolutions de la société, par un ensemble imposant de textes de loi qui devront tous, même lorsqu'ils ne semblent rien faire d'autre que de consacrer la jurisprudence actuelle, être intégrés, examinés, ne fût-ce que, pour chaque texte, de

rechtspraak te bestendigen, stuk voor stuk moeten worden geïntegreerd en onderzocht, per tekst, al was het maar om na te gaan of ze de momenteel gehanteerde oplossingen bevestigen dan wel of ze die op de een of andere manier wijzigen. Volgens hem zou het goed zijn om enkele jaren te wachten met deze hervorming totdat het probleem van de achterstand in rechtszaken is opgelost.

3. Een aandachtspunt dat voor de Commissie voor Verzekeringen uitermate belangrijk is, betreft het voorstel tot invoering van een wettelijke verplichte verzekering tot dekking van de aansprakelijkheid van titularissen van het gezag over de persoon van minderjarigen en van personen belast met het toezicht op anderen.

De Commissie is van mening dat een dergelijke verzekeringsverplichting in ieder geval niet in het Burgerlijk Wetboek kan opgenomen worden. Immers, de invoering van een wettelijk verplichte verzekering leidt tot tal van vragen en gevolgen die eerst grondig moeten besproken worden en waarbij de voor- en nadelen van een verplichte verzekering moeten afgewogen worden. Pas na een dergelijke ernstige reflectie kan met kennis van zaken beslist worden of een verzekering al dan niet wettelijk verplicht moet worden, en onder welke voorwaarden.

De Commissie is graag bereid dit verder (mee) te bespreken.

B. Artikelsgewijze bemerkingen

De Commissie wenst in het bijzonder de aandacht te vestigen op de mogelijke impact en gevolgen voor verzekeringen van de hierna volgende specifieke bepalingen. Deze illustreren tevens voormelde algemene bemerkingen. Deze artikelsgewijze bemerkingen worden gemaakt in chronologische volgorde van de artikelen.

1. Inleidende bepalingen

Artikel 6.4

Samenloop van aansprakelijkheidsregels: buiten – en contractuele aansprakelijkheid

manière à vérifier s'ils confirment bien les solutions pratiquées aujourd'hui ou s'ils les infléchissent d'une manière ou d'une autre. Selon lui, il convient d'attendre quelques années avec cette réforme jusqu'à ce que le problème de l'arriéré judiciaire soit résolu.

3. Un point d'attention d'une extrême importance pour la Commission des assurances concerne la proposition d'introduire une assurance légale obligatoire pour couvrir la responsabilité des détenteurs de l'autorité sur la personne des mineurs et des personnes chargées de la surveillance d'autrui.

La Commission estime qu'une telle obligation d'assurance ne peut en aucun cas être reprise dans le Code civil. En effet, l'introduction d'une assurance légalement obligatoire soulève de nombreuses questions et conséquences qui doivent d'abord faire l'objet d'un examen approfondi, en pesant ses avantages et inconvénients. Ce n'est qu'après une telle réflexion qu'il sera possible de décider en connaissance de cause si l'assurance doit être légalement obligatoire ou non, et dans quelles conditions.

La Commission est prête à collaborer à la poursuite des discussions à ce sujet.

B. Observations concernant les articles

La Commission souhaite en particulier attirer l'attention sur l'impact et les conséquences potentiels sur les assurances des dispositions spécifiques suivantes. Elles illustrent également les observations générales susmentionnées. Ces observations concernant les articles sont faites dans l'ordre chronologique des articles.

1. Dispositions introductives

Article 6.4

Cumul de règles de responsabilité : responsabilité extracontractuelle et contractuelle

Artikel 6.4 voorziet dat de wetsbepalingen inzake buitencontractuele aansprakelijkheid van toepassing zijn tussen medecontractanten, tenzij de wet of het contract anders bepaalt. De benadeelde kan met andere woorden zijn vordering instellen op basis van buitencontractuele aansprakelijkheid, zonder dat hierbij nog voorrang wordt verleend aan de regels inzake contractuele aansprakelijkheid.

Deze wijziging dreigt een uitbreiding van de dekkingsplicht van de verzekeraars teweeg te brengen. Indien de benadeelde immers een rechtsvordering instelt op basis van een (geherkwalificeerd) buitencontractuele aansprakelijkheid in plaats van op een contractuele aansprakelijkheid, zou de verzekeraar dekking verschuldigd kunnen zijn hoewel hij rechtsvorderingen op basis van contractuele aansprakelijkheid had uitgesloten, en de verzekeringspremies ook niet dienovereenkomstig werden berekend. Een aanpassing van de contractuele voorwaarden of van het tarief is aldus te verwachten. Deze uitzondering voorzien in artikel 6.4, §1 die een contractuele uitsluiting van de extracontractuele aansprakelijkheidsgrond toelaat ("tenzij de wet of het contract anders bepaalt") zal echter niet van toepassing zijn op gereglementeerde verzekeringsovereenkomsten, omdat deze specifieke wetgeving voorrang heeft op de gemeenrechtelijke bepaling van artikel 6.4 die van aanvullend recht is. Enkel in niet-gereglementeerde verzekeringen (bv. annulatieverzekering van concerten) zal de uitzondering dus kunnen worden bedongen. Voor gereglementeerde overeenkomsten, die een belangrijk aandeel hebben in de verzekeringen op de markt, bevat de wetgeving geen uitzondering en is een aanpassing van het tarief te verwachten.

Deze uitzondering voorzien in artikel 6.4, §1 zal er wellicht toe leiden dat een consument minder opties ter beschikking heeft om zijn schadevergoeding te recupereren in een B2C-relatie dan in een C2C-relatie, en dus minder beschermd is. De invoering van dergelijke uitsluitingsbedingen zijn immers te verwachten in algemene voorwaarden of

L'article 6.4 prévoit que les dispositions légales en matière de responsabilité extracontractuelle s'appliquent entre cocontractants, sauf si la loi ou le contrat en dispose autrement. En d'autres termes, la personne lésée peut introduire sa demande sur la base de la responsabilité extracontractuelle, sans pour autant que la priorité soit donnée aux règles relatives à la responsabilité contractuelle.

Ce changement risque d'engendrer une extension de l'obligation de couverture des assureurs. En effet, si la personne lésée intente une action fondée sur la responsabilité extracontractuelle (requalifiée) au lieu de la responsabilité contractuelle, l'assureur pourrait être amené à devoir couvrir le sinistre même s'il avait exclu les actions fondées sur la responsabilité contractuelle, et que les primes d'assurance n'avaient pas non plus été calculées en conséquence. Une adaptation des conditions contractuelles ou du tarif est donc à prévoir. Cette exception prévue à l'article 6.4, § 1er qui permet une exclusion contractuelle du motif de responsabilité extracontractuelle (« sauf si la loi ou le contrat en dispose autrement ») ne s'appliquera toutefois pas aux contrats d'assurance réglementés, dont la législation spécifique prévaut sur la disposition de droit commun de l'article 6.4 qui est de droit supplétif. L'exception ne pourra donc être stipulée que dans les polices d'assurance non réglementées (par exemple, l'assurance annulation de concerts). Pour les contrats d'assurance réglementés, qui présentent une part importante de l'assurance sur le marché, une telle exception n'est pas prévue dans la réglementation, de sorte qu'une augmentation du tarif est à prévoir.

Cette exception prévue à l'article 6.4, § 1er est susceptible d'avoir pour conséquence qu'un consommateur dispose de moins d'options pour recouvrer son indemnité dans une relation B2C que dans une relation C2C, et qu'il est donc moins protégé. En effet, on peut s'attendre à l'introduction de telles clauses d'exclusion dans les conditions

standaardcontracten (bv. huurcontracten) die aan een zwakkere partij opgelegd worden.

générales ou les contrats types (par exemple, les baux) imposés à une partie plus faible.

2. Feiten die tot aansprakelijkheid leiden

2. Faits entraînant la responsabilité

Artikel 6.7

Aansprakelijkheid voor eigen daad - Definitie

Article 6.7

Responsabilité du fait personnel - Définition

Artikel 6.7, §2 voorziet het criterium van “de voorzichtig en redelijk persoon”, ter vervanging van het traditionele criterium van “de normaal vooruitziend en voorzichtig persoon”.

L'article 6.7, §2 substitue le critère de « la personne prudente et raisonnable » au critère traditionnel de « la personne normalement prudente et diligente ».

Een deskundige vraagt zich af of dit gezien moet worden als een wens om de huidige jurisprudentie te wijzigen, en zo ja, in welke richting? Is hier geen aanleiding voor toekomstige debatten en discussies? Artikel 6.7, §2, tweede lid somt vervolgens de omstandigheden op die “in het bijzonder” in aanmerking kunnen worden genomen, waaronder “de kosten en inspanningen nodig om de schade te vermijden”. Deze deskundige vraagt zich af of dit betekent dat voortaan iedereen het recht heeft om schade aan te richten als het te duur voor hem is om te proberen die te vermijden? Een dergelijke “kosten/baten”-analyse is de benadeelde totaal vreemd, die op geen enkel moment wordt geraadpleegd over de te maken keuze.

Un expert se demande s'il faut y voir une volonté de modifier la jurisprudence actuelle et, si oui, dans quel sens ? N'y a-t-il pas là un nid à débats et arguties futurs ? L'article 6.7, §2, alinéa 2, énonce ensuite des circonstances pouvant « notamment » être prises en considération et, parmi celles-ci, « les frais et efforts nécessaires pour éviter le dommage ». Cet expert se demande que cela signifie que, dorénavant, toute personne est en droit de causer un dommage s'il lui revient trop cher de chercher à l'éviter ? Pareille analyse « coût/bénéfice » est tout à fait étrangère à la personne lésée qui, à aucun moment, n'est consultée quant au choix à opérer.

Andere deskundigen verwijzen voor de verduidelijking van dit artikel naar de Memorie van toelichting (Parl. St. Kamer DOC 55 3213/001, p. 48, 51) en de noodzaak om de conformiteit te behouden met de terminologie van Boek 5 BW.

Pour la clarification de cet article, d'autres experts se réfèrent à l'exposé des motifs (Doc. Parl. Chambre DOC 55 3213/001, p. 48, 51) et à la nécessité de maintenir la conformité avec la terminologie du Livre 5 du CC.

Artikelen 6.10 en 6.11

Verantwoordelijkheden van minderjarigen

Articles 6.10 et 6.11

Responsabilités des mineurs

- Volgens het voorgestelde systeem is een minderjarige onder de 12 jaar nooit aansprakelijk en is een minderjarige tussen 12 en 17 jaar aansprakelijk zolang de rechter niet naar billijkheid beslist dat hij slechts een gedeeltelijke of zelfs helemaal geen schadevergoeding verschuldigd is. De afwezigheid van vergoeding voor de benadeelde in deze gevallen wordt blijkbaar niet opgevangen door een kwalitatieve aansprakelijkheid van de

- Selon le système proposé, le mineur de moins de 12 ans n'est jamais responsable et celui de 12 à 17 ans est responsable pour autant que le juge ne décide pas, en équité, qu'il ne doit réparation que partiellement, voire pas du tout.

L'absence d'indemnisation de la partie lésée dans ces cas n'est apparemment pas compensée par une responsabilité qualitative des parents ou d'autres

ouders of anderen wanneer de minderjarige 16 jaar of ouder is en zij aantonen dat de schade niet het gevolg is van een fout in hun toezicht. Immers, krachtens artikel 6.13, tweede lid zijn deze ouders en andere personen in dat geval niet kwalitatief aansprakelijk.

- Artikel 6.11, derde lid bepaalt dat de mogelijkheid van de rechter om de schadevergoeding waartoe de minderjarige is gehouden te matigen, of hem van enige vergoedingsplicht te ontslaan, niet geldt wanneer een verzekeraar de aansprakelijkheid van de minderjarige effectief dekt.

Aldus rijst de vraag naar de relevantie van artikel 6.11, tweede lid indien een verzekeringsplicht wordt opgelegd en krachtens artikel 6.11, derde lid de rechter in geval van verzekering niet kan oordelen dat er geen schadeloosstelling verschuldigd is, noch de vergoeding kan beperken.

- Bovendien mag het feit of de schadeveroorzaker al dan niet verzekerd is, geen invloed hebben op het bedrag van de schadevergoeding. Immers, krachtens het principe van de aansprakelijkheidsverzekering dekt de verzekeraar de aansprakelijkheid van zijn verzekerde. Dit betekent dat de verzekeraar enkel kan gehouden zijn op voorwaarde dat zijn verzekerde aansprakelijk is en ten belope van de financiële gevolgen waartoe deze verzekerde gehouden is ten aanzien van de benadeelde. Indien een rechter van oordeel is dat, gelet op de omstandigheden en de toestand van de betrokken partijen, de schadevergoeding gematigd of opgeheven moet worden, kan de aansprakelijkheidsverzekeraar enkel gehouden zijn tot vergoeding van het door de rechter gematigde bedrag, respectievelijk niet gehouden zijn tot een vergoeding. Overigens vermeldt de Memorie van toelichting uitdrukkelijk: "De verzekeraar kan uiteraard niet gehouden zijn tot een grotere vergoeding dan deze waarvoor de minderjarige aansprakelijk is" (Parl. St. Kamer DOC 55 3213/001, p. 59).

Volgens de Memorie van toelichting is voormeld artikel 6.11, derde lid gebaseerd op de rechtspraak van het Hof van Cassatie in verband met

personnes lorsque le mineur est âgé de 16 ans ou plus et qu'ils prouvent que le dommage ne trouve pas sa cause dans une faute de leur surveillance. En effet, en vertu de l'article 6.13, deuxième alinéa, ces parents et autres personnes ne sont pas qualitativement responsables dans ce cas.

- L'article 6.11, troisième alinéa prévoit que la possibilité pour le tribunal de réduire l'indemnisation à laquelle le mineur est tenu, ou de le décharger de toute obligation d'indemnisation, ne s'applique pas lorsqu'un assureur couvre effectivement la responsabilité du mineur.

Ainsi, se pose la question de la pertinence de l'article 6.11, deuxième alinéa si une obligation d'assurance est imposée et, en vertu de l'article 6.11, troisième alinéa, le tribunal ne peut pas décider qu'aucune indemnité n'est due ni limiter l'indemnité.

- En outre, le fait que l'auteur du dommage soit assuré ou non ne devrait pas avoir d'incidence sur le montant de l'indemnisation. En effet, en vertu du principe de l'assurance responsabilité, l'assureur couvre la responsabilité de son assuré. Autrement dit, l'assureur ne peut être responsable qu'à condition que son assuré soit responsable et dans la mesure des conséquences financières dont cet assuré est responsable à l'égard de la personne lésée. Si un tribunal estime que, compte tenu des circonstances et de la situation des parties concernées, l'indemnisation doit être diminuée ou supprimée, l'assureur responsabilité civile peut n'être tenu de rembourser que le montant diminué par le tribunal, ou ne pas être tenu d'indemniser. D'ailleurs, l'exposé des motifs indique explicitement: « L'assureur ne peut bien sûr pas être tenu à une indemnité plus élevée que celle pour laquelle le mineur est responsable » (Doc. Parl. Chambre DOC 55 3213/001, p. 59).

Selon l'exposé des motifs, l'article 6.11, troisième alinéa susmentionné se fonde sur la jurisprudence de la Cour de cassation relative aux personnes atteintes

geestesgestoorden. De Memorie vermeldt evenwel slechts één arrest van het Hof van Cassatie (Parl. St. Kamer DOC 55 3213/001, p. 59), hetgeen onvoldoende is om te kunnen spreken van vaststaande cassatierechtspraak. Daarenboven is de huidige regel van artikel 1386bis OBW enkel van toepassing in de zeldzame situatie van mensen in een staat van dementie of in een ernstige staat van mentale onevenwichtigheid. De toepassing ervan veralgemenen tot alle minderjarigen in een tijd waarin men niet kan negeren dat er in de leeftijdsgroep van 12 tot 17 jaar heel wat onvoorzichtige gedragingen worden gesteld (al dan niet in het verkeer), heeft belangrijke gevolgen op het vlak van de te verwachten schadelast en bijgevolg voor de verzekeringen. Derhalve is het aangewezen om artikel 6.11, derde lid te schrappen.

Artikelen 6.13 en 6.14

Verplichte verzekering voor aansprakelijkheid van titularissen van het gezag over de persoon van minderjarigen en van personen belast met het toezicht op anderen

- Artikel 6.13 voert een foutloze aansprakelijkheid in ten laste van de titularissen van het gezag over de persoon van de minderjarigen. Artikel 6.13, tweede lid bepaalt dat zij deze aansprakelijkheid kunnen weerleggen bij schade veroorzaakt door een minderjarige van 16 jaar of meer indien zij aantonen dat de schade niet het gevolg is van een fout in het toezicht.

Artikel 6.14 voorziet in dezelfde verplichting ten laste van de personen die belast zijn met het toezicht op anderen en op de onderwijsinstelling ten aanzien van hun leerlingen, tenzij zij aantonen dat de schade niet het gevolg is van een fout in het toezicht.

In beide bepalingen wordt voorzien dat de personen of instellingen die aansprakelijk kunnen worden gesteld, verplicht zijn deze aansprakelijkheid te verzekeren.

- De Memorie van toelichting stelt dat onderwijsinstellingen reeds wettelijk verplicht zijn om hun aansprakelijkheid te verzekeren (Parl. St.

d'un trouble mental. Cependant, l'exposé des motifs ne mentionne qu'un seul arrêt de la Cour de cassation (Doc. Parl. Chambre DOC 55 3213/001, p. 59), ce qui est insuffisant pour constituer une jurisprudence de cassation constante. En outre, la règle actuelle de l'article 1386bis ACC ne s'applique que dans la situation rare des personnes en état de démence ou en état de déséquilibre mental grave. Généraliser son application à tous les mineurs, alors que l'on ne peut ignorer le fait qu'un grand nombre de comportements imprudents (routiers ou autres) se produisent dans la tranche d'âge des 12-17 ans, a des implications importantes en termes de charge des sinistres attendue et, par conséquent, d'assurance. Il convient donc de supprimer l'article 6.11, troisième alinéa.

Articles 6.13 et 6.14

Assurance obligatoire pour la responsabilité des titulaires de l'autorité sur la personne des mineurs et des personnes chargées de la surveillance d'autrui

- L'article 6.13 introduit une responsabilité sans faute à la charge des titulaires de l'autorité sur la personne des mineurs. L'article 6.13, deuxième alinéa prévoit qu'ils peuvent réfuter cette responsabilité en cas de dommage causé par un mineur âgé de 16 ans ou plus s'ils prouvent que le dommage ne trouve pas sa cause dans une faute de surveillance.

L'article 6.14 prévoit la même obligation pour les personnes chargées de la surveillance d'autrui et l'établissement d'enseignement à l'égard de leurs élèves, à moins qu'ils ne prouvent que le dommage ne trouve pas sa cause dans une faute de surveillance.

Les deux dispositions prévoient que les personnes ou établissements qui peuvent être tenus pour responsables sont obligés d'assurer cette responsabilité.

- L'exposé des motifs indique que les établissements d'enseignement sont déjà légalement tenus d'assurer leur responsabilité (Doc. Parl. Chambre DOC 55

Kamer DOC 55 3213/001, p. 70), doch de wettelijke grondslag is niet vermeld. De lijst van de verplichte verzekeringen van de FSMA maakt geen melding van een wettelijk verplichte schoolverzekering.

Bovendien rijst de vraag of de federale wetgever de schoolverzekering wettelijk kan verplicht stellen, nu ingevolge de staatshervorming het onderwijs een bevoegdheid is van de gemeenschappen.

Indien een verplichte aansprakelijkheidsverzekering zou worden opgelegd, dient ook rekening te worden gehouden met de wetgeving inzake openbare aanbestedingen.

- De Commissie voor Verzekeringen is van mening dat een dergelijke verzekeringsverplichting in ieder geval niet in het Burgerlijk Wetboek kan opgenomen worden.

De invoering van een verplichte verzekering leidt tot tal van vragen en gevolgen die eerst grondig moeten besproken worden en waarbij de voor- en nadelen van een verplichte verzekering moeten afgewogen worden. Pas na een dergelijke ernstige reflectie kan met kennis van zaken beslist worden of een verzekering al dan niet wettelijk verplicht moet worden. Hoewel het wetsvoorstel ervan uitgaat dat een verplichte verzekering de slachtoffers beter beschermt (Parl. St. Kamer DOC 55 3213/001, p. 65, 70), kan dit niet *a priori* als een evidentie worden aangenomen.

Indien in het Burgerlijk Wetboek wordt bepaald dat de betrokken personen en instellingen zich moeten verzekeren, maar de overheid uiteindelijk zou oordelen dat een verplichte verzekering beter niet wordt opgelegd, verandert de situatie voor de benadeelden niet ten opzichte van vandaag. Ze kunnen nog steeds geconfronteerd worden met een niet-verzekerde schadeveroorzaker.

- De Commissie vraagt of de voorafgaande regelgevingsimpactanalyse (l'analyse d'impact de la réglementation-AIR) is verricht (wet van 15 december 2013 houdende diverse bepalingen inzake administratieve vereenvoudiging), en in

3213/001, p. 70), mais la base juridique n'est pas mentionnée. La liste des assurances obligatoires de la FSMA ne mentionne pas d'assurance scolaire légalement obligatoire.

En outre, la question se pose de savoir si le législateur fédéral peut rendre l'assurance scolaire obligatoire, puisque dans le cadre de la réforme de l'État, l'enseignement est une compétence des communautés.

Si une assurance responsabilité obligatoire devait être imposée, la législation sur les marchés publics devrait également être prise en compte.

- La Commission des assurances estime qu'une telle obligation d'assurance ne peut en aucun cas être reprise dans le Code civil.

L'introduction d'une assurance obligatoire soulève de nombreuses questions et conséquences qui doivent d'abord faire l'objet d'un examen approfondi, en pesant ses avantages et inconvénients. Ce n'est qu'après une telle réflexion que l'on pourra décider en connaissance de cause si l'assurance doit être légalement obligatoire ou non. Même si la proposition de loi part du principe qu'une assurance obligatoire protège mieux les victimes (Doc. Parl. Chambre DOC 55 3213/001, pp. 65, 70), cela ne peut pas être considéré *a priori* comme une évidence.

Si le Code civil prévoit que les personnes et les établissements concernés doivent s'assurer, mais que l'autorité décidait finalement qu'il vaut mieux ne pas imposer d'assurance obligatoire, la situation des personnes lésées ne change pas par rapport à aujourd'hui. Elles pourront toujours se trouver confrontées à un auteur de dommage non assuré.

- La Commission demande si l'analyse d'impact de la réglementation (AIR) préalable a été effectuée (loi du 15 décembre 2013 portant des dispositions diverses concernant la simplification administrative) et, dans l'affirmative, quel en est le résultat. Un calcul de

voorkomend geval, wat het resultaat daarvan is. Ook een berekening van de economische impact van de invoering van een verplichte aansprakelijkheidsverzekering BA privé leven kan nuttig bijdragen aan de beoordeling van de opportuniteit van een wettelijke verzekeringsverplichting en de wettelijke regeling ervan.

De delegaties in de Commissie hebben immers geen kennis van problemen inzake de verzekeraarbaarheid van minderjarigen. In de praktijk betreft dit in hoofdzaak de aansprakelijkheidsverzekering privé leven (verzekering BA privé leven). Actueel is er hiervoor op de markt geen instapdrempel en worden er geen vragen gesteld naar het schadeverleden van de verzekerden. Voorts wordt voor de premiebetaling enkel en alleen een onderscheid gemaakt tussen een alleenstaande of een gezin. De jaarlijkse premie voor een verzekering BA privé leven voor een gezin is momenteel redelijk (rond de 90 euro).

- Wat is de omvang van de delegatie toegekend aan de Koning in artikel 6.13, derde lid en artikel 6.14, §3, tweede lid? Beide artikelen bepalen: "De Koning neemt de nodige maatregelen tot invoering van een verplicht verzekering die de in dit artikel bepaalde aansprakelijkheid dekt."

Bovendien is niet duidelijk hoe deze verzekeringsplicht moet worden geïnterpreteerd in samenlezing met de minimumgarantievoorwaarden voorzien in het Koninklijk Besluit van 12 januari 1984.

Een eerste interpretatie is dat de verzekeringsplicht enkel betrekking heeft op de specifieke waarborg voor de foutloze aansprakelijkheid van de titularissen van het gezag over de persoon van de minderjarigen en van de personen belast met het toezicht op anderen. Dit kan afgeleid worden uit de bewoordingen "in dit artikel". Deze interpretatie vereist een afwijking van de minimumvoorwaarden van het KB van 12 januari 1984 voor deze specifieke gevallen. Hier rijst tevens de vraag hoe deze beperkte verplichte verzekering in de praktijk kan worden aangeboden? Via afzonderlijke

l'impact économique de l'introduction de l'assurance responsabilité obligatoire RC vie privée peut également contribuer utilement à l'évaluation de l'opportunité d'une obligation légale d'assurance et de sa réglementation juridique.

En effet, les délégations de la Commission n'ont pas connaissance de problèmes concernant l'assurabilité des mineurs. Dans la pratique, cela concerne principalement l'assurance responsabilité vie privée (assurance RC vie privée). Actuellement, il n'y a pas de barrière à l'entrée sur le marché et aucune question n'est posée sur les antécédents des assurés en matière de sinistres. En outre, une distinction est faite entre une personne isolée et une famille uniquement pour la fixation des primes. La prime annuelle d'une assurance RC vie privée pour une famille est actuellement raisonnable (environ 90 euros).

- Quelle est l'étendue de la délégation accordée au Roi à l'article 6.13, troisième alinéa et à l'article 6.14, § 3, deuxième alinéa ? Les deux articles disposent : « Le Roi prend les mesures nécessaires pour mettre en place une assurance obligatoire qui couvre la responsabilité prévue dans cet article. »

En outre, l'interprétation à donner à cette obligation d'assurance en combinaison avec les conditions de garantie minimale prévues par l'Arrêté royal du 12 janvier 1984 n'est pas claire.

Une première interprétation est que l'obligation d'assurance se réfère uniquement à la garantie spécifique d'une responsabilité sans faute des titulaires de l'autorité sur la personne des mineurs et des personnes chargées de la surveillance d'autrui. Cela peut être déduit de la formulation « dans cet article ». Cette interprétation nécessite une dérogation aux conditions minimales de l'AR du 12 janvier 1984 pour ces cas spécifiques. Cela soulève également la question de savoir comment cette assurance obligatoire limitée peut être proposée dans la pratique. Par le biais de contrats distincts,

overeenkomsten enkel tot nakoming van deze beoogde verzekeringsplicht? Of een algemene verzekering BA privé leven als basisproduct, met een specifieke uitbreiding tot dekking van de aansprakelijkheid voor de daden van de minderjarigen? Bestaat niet het risico dat de invoering van twee soorten persoonlijke aansprakelijkheidsverzekeringen (de ene verplicht voor de in artikel 6, lid 13, bedoelde personen en de andere niet-verplicht) zal leiden tot een ongelijke behandeling van slachtoffers en dus tot een risico van discriminatie, aangezien een slachtoffer, afhankelijk van de vraag of de verzekerde al dan niet gezag heeft over de persoon van een minderjarige, door de verzekeraar kan worden onderworpen aan uitzonderingen, nietigheden en verbeurdverklaringen?

Een tweede interpretatie is dat voormelde delegatie aan de Koning ruim moet worden geïnterpreteerd, in de zin dat het de bedoeling is om het KB van 12 januari 1984 volledig te herwerken in een nieuwe regeling minimumvoorwaarden waarin alle aspecten van een globale verplichte verzekering BA privé leven worden geregeld.

In principe zou de invoering van een dergelijke verplichte verzekering betekenen dat verzekeraars voortaan verplicht zouden zijn, op grond van het beginsel van de tegenwerpbaarheid van verweermiddelen van toepassing op verplichte verzekeringen (art. 151, §1 van de wet betreffende de verzekeringen), om slachtoffers van opzettelijke daden of zware fout gepleegd door volwassenen of minderjarigen ouder dan 16 jaar (bijvoorbeeld in gevallen van moord, opzettelijke slagen en verwondingen, huiselijk geweld enz.) schadeloos te stellen. Dat overtreft de doelstelling, namelijk ervoor zorgen dat het slachtoffer van een door een minderjarige veroorzaakte handeling niet wordt geconfronteerd met de insolventie van de aansprakelijke persoon en dat de aansprakelijke persoon zelf niet met financiële problemen wordt geconfronteerd. Door deze maatregel zou de verzekeraar een extra financiële last moeten dragen die momenteel op de maatschappij rust en waarvan de omvang aanzienlijk is. Dat zal (onvermijdelijk) zijn weerslag hebben op de prijs van die

uniquement pour remplir cette obligation d'assurance prévue ? Ou une assurance générale RC vie privée comme produit de base, avec une extension spécifique pour couvrir la responsabilité des actes des mineurs ? L'introduction de deux types d'assurance RC vie privée (l'une obligatoire pour les personnes visées à l'article 6.13, et l'autre non obligatoire) ne risque-t-elle pas d'entraîner une inégalité de traitement des victimes et donc un risque de discrimination, dès lors qu'une victime, en fonction du fait que l'assuré soit ou non titulaire de l'autorité sur la personne d'un mineur, pourrait se voir opposer les exceptions, nullités et déchéances par l'assureur ?

Une deuxième interprétation est que la délégation au Roi susmentionnée doit être interprétée de manière large, en ce sens que l'intention est de refondre complètement l'AR du 12 janvier 1984 en un nouveau règlement de conditions minimales régissant tous les aspects d'une assurance obligatoire globale RC vie privée.

Sur le plan des principes, l'introduction d'une telle assurance obligatoire impliquerait que les assureurs seraient désormais tenus, en raison du principe de l'inopposabilité des exceptions applicable aux assurances obligatoires (art. 151, §1 de la loi relative aux assurances), d'indemniser les victimes de faits intentionnels ou de fautes lourdes commises par des majeurs ou des mineurs de plus de 16 ans (par exemple en cas de meurtre, de coups et blessures volontaires, de violences intrafamiliales..). Cela dépasse l'objectif, à savoir, s'assurer qu'une victime d'un fait causé par un mineur ne soit pas confrontée à l'insolvabilité du responsable, et que la personne responsable ne se trouve elle-même pas confrontée à des problèmes financiers. Cette mesure contraindrait l'assureur à supporter une charge financière complémentaire incombant actuellement à la collectivité, et dont l'ampleur n'est pas des moindres. Ceci se répercutera (forcément) sur le prix de cette assurance, ce qui risque de la rendre beaucoup moins accessible qu'avant.

verzekering, waardoor ze veel minder toegankelijk dreigt te worden dan voorheen.

- Zonder exhaustief te zijn, wordt hieronder tevens een opsomming gegeven van concrete vragen en problemen waartoe een dergelijke wettelijk verplichte verzekering aanleiding geeft:

- Op welke wijze worden de wettelijke voorwaarden uitgewerkt? Via minimumvoorwaarden zoals in het KB van 12 januari 1984, of een uitgewerkte modelovereenkomst?
- Welke (minimum)voorwaarden worden beoogd, onder meer inzake verzekerd bedrag, dekking van de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid, inclusief de burenhinder van artikel 3.101 en 3.102 BW, of het territoriaal toepassingsgebied van de verzekeringsplicht?
- Hoe gaan verzekeraars en de betrokkenen weten of de verzekeringsplicht al dan niet van toepassing is? Een verzekering BA privé leven wordt ook voor andere dekkingen afgesloten.
- Indien verzekeraars een bewijs van verzekering zouden moeten aanleveren, leidt dit tot een kostprijs voor de verzekeraars die niet in verhouding staat tot de huidige lage premie van de verzekering BA privé leven.
- Vanaf welk moment geldt de verzekeringsplicht? Vanaf de geboorte of vanaf de aangifte ervan?
- Op wie rust de verzekeringsplicht?
- Welke voorwaarden om te bepalen wie de hoedanigheid van verzekerde geniet? Het huidige begrip "inwoners" in artikel 3 van het KB van 12 januari 1984 is in de praktijk niet altijd duidelijk, terwijl anderzijds de markt vaak ook een ruimere dekking biedt.

- Sans être exhaustif, voici en plus une liste de questions et de problèmes concrets auxquels une telle assurance légalement obligatoire donne lieu :

- Comment les conditions juridiques seront-elles élaborées? Par des conditions minimales comme dans l'AR du 12 janvier 1984, ou par un contrat type élaboré?
- Quelles sont les conditions (minimales) envisagées, notamment en termes de montant assuré, de couverture de la responsabilité contractuelle et extracontractuelle, y compris les troubles de voisinage visés aux articles 3.101 et 3.102 du CC, ou la portée territoriale de l'obligation d'assurance?
- Comment les assureurs et les personnes concernées vont-ils savoir si l'obligation d'assurance s'applique ou non? Une assurance RC vie privée est également souscrite pour d'autres couvertures.
- Si les assureurs étaient tenus de fournir une preuve d'assurance, cela entraînerait pour eux un coût disproportionné par rapport à la faible prime actuelle de l'assurance RC vie privée.
- À partir de quel moment l'obligation d'assurance s'applique-t-elle? Dès la naissance ou dès sa déclaration?
- Sur qui repose l'obligation d'assurance?
- Quelles sont les conditions pour déterminer qui bénéficie du statut d'assuré? La notion actuelle de « vivant au foyer » de l'article 3 de l'AR du 12 janvier 1984 n'est pas toujours claire dans la pratique, alors que d'autre part,

le marché offre aussi souvent une couverture plus large.

- Meer dan 80% van de gezinnen hebben vandaag al een verzekering BA privé leven. De gezinnen die er geen hebben, zijn ofwel van oordeel dat ze een dergelijke verzekering niet nodig hebben, ofwel kunnen ze een dergelijke verzekering niet betalen. Een verzekeringsplicht zal dit niet veranderen, tenzij er een degelijk controlesysteem wordt opgezet en er sancties worden voorzien voor de gezinnen die de verplichting niet nakomen. Hoe zal deze controle worden georganiseerd? Welke (strafrechtelijke) sancties zullen voorzien worden om het af te dwingen?
- Een wettelijke verzekeringsplicht impliceert de niet-tegenwerpelijheid ten aanzien van de benadeelde, en dus de vergoeding, van opzettelijk veroorzaakte schadegevallen (bv. familiaal geweld, manifestaties) en in de overeenkomst bedongen zware fouten (bv. dronkenschap, alcoholintoxicatie, of verdovende middelen) (artikel 151 wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen). Dit impliceert in ieder geval een verhoging van de schadelast, zelfs rekening houdend met het feit dat in de huidige polissen BA privé leven opzet of zware fout van minderjarigen tot een leeftijd van 16 jaar vaak gedekt is. Een verplichte verzekering BA privé leven beantwoordt bijgevolg niet meer aan het product dat vandaag op de markt is.
- De verhoogde schadelast zal de premie ongetwijfeld verhogen en het acceptatiebeleid aanpassen. De criteria voor de onderschrijving zullen worden uitgebreid (bv. attest goed gedrag en zeden, lijst van boetes) en er zal een strikter acceptatiebeleid worden gevoerd (bv. gezinnen met "probleemkinderen" zullen worden uitgesloten).
- Actuellement, plus de 80 % des familles disposent déjà d'une assurance RC vie privée. Les familles qui n'en ont pas considèrent qu'elles n'ont pas besoin d'une telle assurance ou n'en ont pas les moyens. Une obligation d'assurance ne changera rien à cette situation, à moins qu'un système de contrôle adéquat ne soit mis en place et que des sanctions ne soient prévues pour les familles qui ne respectent pas l'obligation. Comment ce contrôle sera-t-il organisé ? Quelles sanctions (pénales) seront prévues pour l'appliquer ?
- Une obligation légale d'assurance implique la non-opposabilité envers la partie lésée, et donc l'indemnisation de dommages causés délibérément (par exemple, violence familiale, manifestations) et de fautes lourdes stipulées contractuellement (par exemple, ivresse, intoxication alcoolique ou stupéfiants) (article 151 de la loi du 4 avril 2014 relative aux assurances). En tout cas, cela implique une augmentation de la charge des sinistres, même si l'on tient compte du fait que les polices actuelles RC vie privée couvrent souvent la faute intentionnelle ou la faute lourde de mineurs jusqu'à l'âge de 16 ans. Par conséquent, une assurance obligatoire RC vie privée ne correspond plus au produit qui se trouve aujourd'hui sur le marché.
- L'augmentation de la charge des sinistres ne manquera pas d'entraîner une hausse des primes et un ajustement des politiques d'acceptation. Les critères de souscription seront élargis (par exemple, certificat de bonne vie et mœurs, liste d'amendes) et la politique d'acceptation sera plus stricte (par exemple, les familles ayant des « enfants à problèmes » seront exclues).

- Wat betreft het begrip opzet is er een discrepantie tussen opzet in de zin van het wetsvoorstel enerzijds, en anderzijds de engere interpretatie in de rechtspraak van het Hof van Cassatie van het begrip opzettelijk schadegeval in artikel 62, eerste lid wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen.
- En ce qui concerne la notion de faute intentionnelle, il existe une divergence entre la faute intentionnelle au sens de la proposition de loi, d'une part, et l'interprétation plus restrictive dans la jurisprudence de la Cour de cassation de la notion de sinistre causé intentionnellement à l'article 62, alinéa premier de la loi du 4 avril 2014 relative aux assurances, d'autre part.
- Op dit ogenblik is de verzekering BA privé leven een product dat makkelijk wordt verkocht, aan een redelijke prijs (rond de 90 euro voor een gezin) en goed in elkaar steekt. Bovendien is er in de praktijk weinig discussie of schade al dan niet gedekt is. Een verplichte verzekering BA privé leven zal daarentegen bijkomende administratie en kosten veroorzaken, zowel bij het afsluiten als bij de afwikkeling van schadegevallen.
- Actuellement, l'assurance RC vie privée est un produit qui se vend facilement, à un prix raisonnable (environ 90 euros pour une famille) et qui est bien conçu. En outre, dans la pratique, la question de savoir si le dommage est couvert ou non n'est guère débattue. En revanche, une assurance RC vie privée obligatoire entraînera un surplus d'administration et de frais, tant pour la souscription que pour le règlement de sinistres.
- Wat met gezinnen waarbij zich dermate veel schadegevallen hebben voorgedaan, dat ze geen verzekeraar vinden die hen nog een verzekering wil aanbieden? Een verzekeringsplicht in hoofde van titularissen van het gezag over de persoon van minderjarigen en van personen belast met het toezicht op anderen houdt immers geen acceptatieplicht in van de verzekeringsondernemingen.
- Quid des familles qui ont eu tellement de sinistres qu'elles ne peuvent plus trouver d'assureur encore disposé à leur proposer une assurance ? Une obligation d'assurance dans le chef de titulaires de l'autorité sur la personne des mineurs et de personnes chargées de la surveillance d'autrui n'implique en effet pas d'obligation d'acceptation de la part des compagnies d'assurances.
- Is de creatie van een Tarifieringsbureau beoogd?
- La création d'un Bureau de tarification est-elle envisagée ?
- Worden schadegevallen veroorzaakt door minderjarigen wiens ouders geen verplichte verzekering hebben gesloten, of personen die voor anderen instaan, toch ten laste gelegd van de verzekeringssector, wat de creatie en financiering van een Gemeenschappelijk Waarborgfonds zou impliceren? Dit zou tot gevolg hebben dat de verzekeringnemers die wel de verplichte verzekering sluiten, met duurdere premies worden geconfronteerd omwille van de gezinnen/personen/instellingen die geen
- Les sinistres causés par des mineurs dont les parents n'ont pas souscrit d'assurance obligatoire, ou par des personnes agissant pour le compte d'autrui, seront-ils néanmoins à la charge du secteur de l'assurance, ce qui impliquerait la création et le financement d'un Fonds commun de garantie ? Il en résulterait que les preneurs d'assurance qui souscrivent l'assurance obligatoire seraient confrontés à des primes plus élevées au nom des familles/personnes/institutions qui ne

verzekering willen sluiten. Het systeem van mutualisering en kanssolidariteit, wat een verzekering kenmerkt, maakt dan plaats voor een systeem van subsidiërende solidariteit.

souhaitent pas souscrire une assurance. Le système de mutualisation et de solidarité aléatoire, qui caractérise une assurance, cède alors la place à un système de solidarité subventionnelle.

Omwille van deze redenen zal de beoogde verzekering aanzienlijk duurder worden in vergelijking met de huidige premie van de verzekering BA privé leven en de schoolverzekeringen. Hierdoor rijst ook de vraag naar de betaalbaarheid ervan voor een brede categorie van betrokken personen en gezinnen. Voorts zal dit leiden tot een desolidarisering op het niveau van de premie tussen gezinnen met minderjarigen en anderen. Bovendien zullen criteria van segmentatie worden toegepast die er nu niet zijn, en dreigt er een toename van niet-verzekering van gezinnen met (delinquente) jongeren.

Pour ces raisons, l'assurance envisagée deviendra nettement plus chère que la prime actuelle de l'assurance RC vie privée et des assurances scolaires. Cela soulève également la question de son accessibilité financière pour une large catégorie de personnes et de familles concernées. En outre, cela entraînera une désolidarisation au niveau de la prime entre les familles avec mineurs et les autres. De plus, des critères de segmentation qui n'existent pas actuellement seront appliqués et cela risque d'accroître la non-assurance des familles ayant des adolescents (délinquants).

Om deze redenen vraagt de Commissie voor Verzekeringen met aandrang dat de verzekeringsplicht wordt geschrapt uit het wetsvoorstel en om, onafhankelijk van de hervorming van Boek 6 Burgerlijk Wetboek, het debat te voeren over de voor- en nadelen van een verplichte verzekering.

Pour ces raisons, la Commission des assurances demande instamment la suppression de l'obligation d'assurance de la proposition de loi et, indépendamment de la réforme du Livre 6 du Code civil, l'ouverture d'un débat sur les avantages et les inconvénients d'une assurance obligatoire.

Artikel 6.14

Aansprakelijkheid van personen belast met het toezicht op anderen

- Artikel 6.14, §1 bepaalt: "Wie op grond van een wettelijke of reglementaire bepaling, een gerechtelijke of administratieve beslissing of een contract ermee belast is op globale en duurzame wijze de levenswijze van andere personen te organiseren en te controleren, is aansprakelijk voor de schade die deze laatsten door hun fout of een ander tot aansprakelijkheid leidende feit veroorzaken terwijl zij onder zijn toezicht staan."

- De Commissie wijst erop dat deze bepaling, en in het bijzonder de begrippen "globale en duurzame wijze" onduidelijk zijn en aanleiding geven tot rechtsonzekerheid. Ook de Memorie van toelichting biedt hierover onvoldoende klaarheid. Zo rijst de vraag of deze bepaling geldt voor gevangenen en

Article 6.14

Responsabilité des personnes chargées de la surveillance d'autrui

- L'article 6.14, § 1er dispose : « La personne qui est chargée, sur la base d'une disposition légale ou réglementaire, d'une décision judiciaire ou administrative ou d'un contrat, d'organiser et de contrôler de manière globale et durable le mode de vie d'autres personnes est responsable du dommage causé par ces dernières par leur faute ou un autre fait générateur de responsabilité pendant qu'elles sont sous sa surveillance. »

- La Commission souligne que cette disposition, et en particulier les termes « de manière globale et durable », n'est pas claire et donne lieu à une incertitude juridique. L'exposé des motifs ne fait pas suffisamment la clarté à ce sujet. La question se pose donc de savoir si cette disposition s'applique aux

in geval van meerdaagse jeugdkampen (door jeugdbewegingen). De bemerking in de Memorie van toelichting inzake de woonzorgcentra stipt overigens zelf de moeilijkheid aan in de praktische toepassing van deze bepaling. Deze rechtsonzekerheid kan gevolgen hebben voor het aanbod van (verplichte) verzekeringen voor deze personen en instellingen.

- Voorts rijst de vrees dat de aansprakelijkheid van psychiatrische instellingen voor de schade veroorzaakt door hun patiënten kan leiden tot een meer defensieve geneeskunde waarbij patiënten in een gesloten regime verblijven. Hoe kan een instelling immers aantonen dat de keuze om een patiënt in een open en halfopen regime te plaatsen een correcte beslissing was, ook al heeft de patiënt schade veroorzaakt wanneer hij zich buiten de instelling bevond? Waarom is een vermoeden van aansprakelijkheid van de instelling nodig? De aansprakelijkheid van de patiënten is bijna altijd verzekerd doordat ze zelf een verzekering BA privé leven hebben of omdat ze via de instelling gedekt zijn.

- Ook rijst de vraag hoe deze bepaling moet worden toegepast in geval van bijvoorbeeld een feitelijke vereniging.

Artikelen 6.17 en 6.18

Aansprakelijkheid voor gebrekkige zaken en voor dieren

- Krachtens de artikelen 6.17 en 6.18 is de bewaarder van een zaak of dier “de persoon die voor eigen rekening de macht van leiding en controle hierover heeft”. Dit criterium is hernomen uit de actuele cassatierechtspraak. Het gehanteerde criterium dat “de bewaring voor eigen rekening” moet worden uitgeoefend, blijft evenwel verwarrend. Bijvoorbeeld, wie is de bewaarder van een paard dat in een manege is gestald: de eigenaar of de uitbater van de manege?

De Commissie stelt voor om de woorden “voor eigen rekening” te schrappen uit de tekst, en om in de Memorie van toelichting aan de hand van voorbeelden te preciseren wie als bewaarder van

prisons et aux camps de jeunes de plusieurs jours (organisés par des mouvements de jeunesse). D’ailleurs, l’observation de l’exposé des motifs sur les centres de soins résidentiels met elle-même en évidence la difficulté d’application pratique de cette disposition. Cette incertitude juridique peut affecter l’offre d’assurance (obligatoire) pour ces personnes et établissements.

- En outre, on craint que la responsabilité des établissements psychiatriques pour le dommage causé par leurs patients ne conduise à une médecine plus défensive où les patients séjournent dans un régime fermé. En effet, comment un établissement peut-il prouver que le choix de placer un patient dans un régime ouvert et semi-ouvert était une décision correcte, même si le patient a causé un dommage alors qu’il se trouvait en dehors de l’établissement ? Pourquoi une présomption de responsabilité de l’établissement est-elle nécessaire ? La responsabilité des patients est presque toujours assurée par leur propre assurance RC vie privée ou parce qu’ils sont couverts par l’établissement.

- La question se pose également de savoir comment cette disposition doit être appliquée dans le cas, par exemple, d’une association de fait.

Articles 6.17 et 6.18

Responsabilité pour les choses affectées d’un vice et pour les animaux

- En vertu des articles 6.17 et 6.18, le gardien d’une chose ou d’un animal est « la personne qui, pour son propre compte, dispose d’un pouvoir de direction et de contrôle sur la chose ». Ce critère a été repris de la jurisprudence actuelle en matière de cassation. Toutefois, le critère selon lequel « la garde doit être exercée pour compte propre » reste confus. Par exemple, qui est le gardien d’un cheval hébergé dans un manège : le propriétaire ou l’exploitant du manège ?

La Commission propose de supprimer les mots « pour son propre compte » du texte et de préciser dans l’exposé des motifs, à titre d’exemple, qui est

een zaak of dier wordt beschouwd in de zin van deze bepalingen.

- De foutloze aansprakelijkheid die thans op de bewaarder van een zaak of dier zal rusten, heeft overigens tot gevolg dat de bewaarder niet langer (deels) aan zijn aansprakelijkheid zal kunnen ontsnappen door aan te tonen dat het gebrek van de zaak of de daad van het dier werd veroorzaakt door een gebeurtenis die een geval van overmacht uitmaakt of door een daad van een derde. Dit betekent dat de dekkingsplicht van de verzekeraars hier ook zal toenemen, met een mogelijk gevolg op de premie.

3. Oorzakelijk verband

Artikel 6.19, §2, wijkt af van de strikte toepassing van de theorie van gelijkwaardigheid van voorwaarden door het in aanmerking nemen van het oorzakelijk verband uit te sluiten indien dit verband "dermate verwijderd is dat het kennelijk onredelijk zou zijn de schade toe te rekenen aan de persoon die wordt aangesproken. Bij deze beoordeling wordt in het bijzonder rekening gehouden met het onvoorzienbaar karakter van de schade (...) en met de omstandigheid dat dit feit niet op betekenisvolle wijze heeft bijgedragen tot het ontstaan van de schade".

Volgens een deskundige is die opeenstapeling van "kofferwoorden" een bron van rechtsonzekerheid inzake een punt waarover de rechtspraak van het Hof van Cassatie inmiddels vastligt en de rechter voldoende speelruimte heeft. Hij vreest dat we eindeloze discussies en rechtszaken kunnen verwachten over de betekenis van het woord "betekenisvol" dat in de tekst wordt gebruikt.

4. Gevolgen van aansprakelijkheid

Artikel 6.33

Doelstellingen en wijzen van schadeloosstelling

Artikel 6.33, §3 bepaalt dat de aansprakelijke die opzettelijk en met de bedoeling winst te realiseren, een inbreuk heeft gemaakt op een persoonlijkheidsrecht of de eer of reputatie van de

considéré comme gardien d'une chose ou d'un animal au sens de ces dispositions.

- En outre, la responsabilité sans faute qui incombera au gardien d'une chose ou d'un animal signifie que le gardien ne pourra plus s'exonérer (en partie) de sa responsabilité en prouvant que le défaut de la chose ou le fait de l'animal a été causé par un événement constituant un cas de force majeure ou par le fait d'un tiers. Cela signifie que l'obligation de couverture des assureurs augmentera également, avec un impact possible sur les primes.

3. Lien de causalité

L'article 6.19, §2 se démarque de l'application stricte de la théorie de l'équivalence des conditions en écartant la prise en compte du lien causal lorsque ce lien est « à ce point distendu qu'il serait manifestement déraisonnable d'imputer ce dommage à la personne dont la responsabilité est invoquée. Dans cette appréciation, il est tenu compte, en particulier du caractère 'imprévisible du dommage et de la circonstance que le fait générateur n'a pas contribué de manière significative à la survenance du dommage ».

Selon un expert, cette accumulation de « mots-valises » est source d'insécurité juridique sur un point où la jurisprudence de la Cour de cassation est aujourd'hui bien établie et laisse au juge une marge suffisante de liberté. Il craint qu'il faut s'attendre à des discussions et à des procès interminables sur le sens du mot « significatif » utilisé par ce texte.

4. Conséquences de la responsabilité

Article 6.33

Objectifs et modes de réparation

L'article 6.33, §3 dispose que le responsable qui a, intentionnellement et dans le but de réaliser un profit, violé un droit de la personnalité de la personne lésée ou porté atteinte à son honneur ou à sa

benadeelde heeft aangetast, veroordeeld kan worden om (een deel van) de nettowinst aan de benadeelde te betalen.

De preventieve functie van deze bepaling is nutteloos indien deze bijkomende vergoeding kan verzekerd worden. Bijgevolg is het aangewezen om tevens te bepalen dat deze bijkomende vergoeding niet verzekerbbaar is, zoals ook het geval is voor boetes in het kader van rechtsbijstandverzekeringen.

Artikelen 6.36

Toekomstige schade en 6.38 Elementen van de schade

Artikel 6.36 bepaalt voor toekomstige schade drie mogelijkheden van vergoeding: (i) rente, (ii) kapitalisatie en (iii) forfaitair bedrag.

In de praktijk wordt in sommige gevallen een combinatie van een rente en een globaal bedrag toegekend. Artikel 6.38. laat de rechter toe om afzonderlijk elk van de elementen van de schade te bepalen. Het is evenwel niet duidelijk of deze bepaling in samenlezing met artikel 6.36 ertoe leidt dat de rechter per element van de schade beslist of een forfaitair bedrag of een kapitaal verschuldigd zal zijn.

Opdat deze mogelijkheid duidelijk uit de tekst zou blijken, stelt de Commissie voor artikel 6.36 als volgt aan te passen: *“Toekomstige schade die het gevolg is van een aantasting van de fysieke integriteit wordt per schadepost vergoed onder de vorm van een bedrag vastgesteld op forfaitaire wijze of door kapitalisatie of onder de vorm van een rente naargelang dit passend is; (...).”*

Artikel 6.37

Uitkeringen en voordelen ontvangen door de benadeelde

In de eerste versie van het voorontwerp waarover een consultatie werd georganiseerd, voorzag deze bepaling (het toenmalige artikel 5.185.) expliciet dat de uitbetaling van een overlevingspensioen ingevolge het door de aansprakelijke veroorzaakte

réputation, peut être condamnée à verser (une partie) du bénéfice net réalisé à la personne lésée.

La fonction préventive de cette disposition est inutile si cette indemnité complémentaire peut être assurée. Par conséquent, il convient de prévoir également que cette indemnité complémentaire n'est pas assurable, comme c'est le cas pour les amendes dans le cadre des assurances de protection juridique.

Articles 6.36

Dommege futur et 6.38 Éléments du dommege

L'article 6.36 prévoit trois possibilités d'indemnisation pour un dommege futur : (i) rente, (ii) capitalisation et (iii) montant forfaitaire.

Dans la pratique, dans certains cas, une combinaison d'une rente et d'un montant global est accordée. L'article 6.38 permet au tribunal de déterminer séparément chacun des éléments du dommege. Toutefois, il n'est pas certain que cette disposition, en combinaison avec l'article 6.36, conduise le tribunal à décider si un montant forfaitaire ou un capital sera dû par élément de dommege.

Pour que cette possibilité ressorte clairement du texte, la Commission propose de modifier l'article 6.36 comme suit : *« Un dommege futur qui est la conséquence d'une atteinte à l'intégrité physique est réparé par poste de dommege sous la forme d'un montant établie de manière forfaitaire, par la voie d'un calcul de capitalisation ou encore sous la forme d'une rente, selon ce qui est adéquat; (...). »*

Article 6.37

Prestations et avantages reçus par la personne lésée

Dans la première version du projet de proposition qui a fait l'objet d'une consultation, cette disposition (alors l'article 5.185) prévoyait explicitement que le versement d'une pension de survie au titre du décès causé par le responsable devait être imputé sur

overlijden moest toegerekend worden op de schadevergoeding. In de Memorie van toelichting werd dit verantwoord door, enerzijds, de wens om een einde te maken aan de controverse hierover in de rechtspraak en de rechtsleer, en anderzijds, het feit dat de partner of de echtgenoot na het schadegeval niet in een financieel betere toestand mag terechtkomen (geen verrijking).

Behoudens vergissing, is in dit wetsvoorstel deze precisering niet opgenomen en is in de Memorie van toelichting hierover niets vermeld. Zo blijft de controverse en de kans op verrijking bestaan.

Artikel 6.39

Nieuwe schade en verergering van de schade

De verzekeraars zijn akkoord dat een benadeelde een bijkomende schadevergoeding kan vorderen voor letsels of een verergering van letsels waarmee redelijkerwijze geen rekening kon worden gehouden bij de vaststelling van de schadevergoeding. Maar het kan niet de bedoeling zijn om ook voor andere schade in een bijkomende vergoeding te voorzien wanneer er in een latere periode iets zou wijzigen, zoals de invoering van een nieuwe schadepost in de indicatieve tabel. Het voorstel is om in deze bepaling het woord "schade" te vervangen door "letsels".

5. Bijzondere aansprakelijkheidsregimes

Artikelen 6.43 e.v.

Aansprakelijkheid voor gebrekkige producten

De artikelen 6.43 e.v. hernemen de bepalingen van de wet van 25 februari 1991 die de omzetting vormt van de EU richtlijn 85/374/EEG.

Zoals de Memorie van toelichting vermeldt, is een voorstel tot wijziging van deze EU richtlijn thans in bespreking en zal deze wet dus moeten herzien worden (Parl. St. Kamer DOC 55 3213/001, p. 165).

Derhalve is het aangewezen om de herziening af te wachten en eerst de bestaande wet aan te passen,

l'indemnité. Dans l'exposé des motifs, cette mesure était justifiée, d'une part, par la volonté de mettre fin à la controverse jurisprudentielle et doctrinale sur cette question et, d'autre part, par le fait que le partenaire ou le conjoint ne doit pas se retrouver dans une situation financière meilleure (pas d'enrichissement) après le sinistre.

Sauf erreur, cette proposition de loi ne comporte pas cette précision et l'exposé des motifs n'en fait pas mention. Ainsi, la controverse et la possibilité d'enrichissement demeurent.

Article 6.39

Domage nouveau et aggravation du dommage

Les assureurs sont d'accord qu'une personne lésée peut demander une indemnité complémentaire pour des blessures ou une aggravation de lésions qui ne pouvaient pas raisonnablement être prises en compte lors de la détermination de l'indemnité. Mais il ne peut être question de prévoir également une indemnité complémentaire pour un autre dommage si un changement devait intervenir au cours d'une période ultérieure, comme l'introduction d'un nouveau poste de dommage dans le tableau indicatif. La proposition consiste à remplacer le mot « dommage » par « lésions » dans cette disposition.

5. Régimes particuliers de responsabilité

Articles 6.43 e.s.

Responsabilité du fait des produits défectueux

Les articles 6.43 e.s. reprennent les dispositions de la loi du 25 février 1991 transposant la directive européenne 85/374/CEE.

Comme l'indique l'exposé des motifs, une proposition de modification de cette directive européenne est actuellement en discussion et cette loi devra donc être révisée (Doc. Parl. Chambre DOC 55 3213/001, p. 165).

Il convient donc d'attendre la révision et d'adapter d'abord la loi existante, avant d'incorporer les dispositions de la loi de 1991 dans le Livre 6 du CC.

alvorens de bepalingen van de wet van 1991 te integreren in Boek 6 BW.

6. Wijzigingsbepalingen

Artikelen 5, 37, 38 en 45
Wijzigingsbepalingen

- Een aantal wijzigingsbepalingen opgenomen in hoofdstuk 3 van de vorige gekende versie van het oorspronkelijk ontwerp bepaalden dat de immuniteit van werknemers onder arbeidsovereenkomst (art. 4), ambtenaren (art. 5), vrijwilligers (art. 6), verenigingswerkers (art. 7) en bestuurders (art. 8) werd uitgebreid door hun aansprakelijkheid wegens het begaan van een herhaalde lichte fout te schrappen. Dit geval blijkt in de praktijk weinig of geen toepassing te vinden, reden waarom voorgesteld werd om deze bepalingen op te heffen in zoverre zij betrekking hebben op aansprakelijkheid voor herhaalde lichte fout.

Het voorliggend wetsvoorstel herneemt deze wijzigingsbepalingen, behalve voor werknemers onder arbeidsovereenkomst. Artikel 18, tweede lid van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten wordt dus niet meer opgeheven. Werknemers blijven dus aansprakelijk voor hun herhaalde lichte fout, in tegenstelling tot ambtenaren, vrijwilligers, verenigingswerkers en bestuurders. Wat is de verklaring voor deze wijziging?

- Artikel 45 betreffende de immuniteit van verenigingswerkers voorziet in de wijziging van artikel 6 van de wet van 18 juli 2018 betreffende de economische relance en de versterking van de sociale cohesie, om hun immuniteit uit te breiden. De bepalingen van deze wet werden echter vernietigd door het Grondwettelijk Hof. Sociaalrechtelijke aspecten van het verenigingswerk worden thans geregeld door artikel 17 van het KB van 28 november 1969 en een arbeidsovereenkomst dient te worden afgesloten waarop de arbeidswetgeving, op enkele uitzonderingen na, van toepassing is.

6. Dispositions modificatives

Articles 5, 37, 38 et 45
Dispositions modificatives

- Un certain nombre de dispositions modificatives reprises dans le chapitre 3 de la précédente version connue de la proposition initiale prévoyaient que l'immunité des salariés sous contrat de travail (art. 4), des fonctionnaires (art. 5), des bénévoles (art. 6), des travailleurs associatifs (art. 7) et des administrateurs (art. 8) soit étendue en supprimant leur responsabilité pour avoir commis des fautes mineures répétées. Ce cas semble avoir peu ou pas d'application dans la pratique, raison pour laquelle il a été proposé d'abroger ces dispositions dans la mesure où elles concernent la responsabilité pour faute mineure répétée.

La présente proposition de loi reprend ces dispositions modificatives, sauf pour les salariés sous contrat de travail. L'article 18, deuxième alinéa de la loi du 3 juillet 1978 relative aux contrats de travail n'est donc plus abrogé. Les salariés restent donc responsables de leurs fautes légères répétées, contrairement aux fonctionnaires, bénévoles, travailleurs associatifs et administrateurs. Quelle est l'explication de ce changement ?

- L'article 45 relatif à l'immunité des travailleurs associatifs prévoit la modification de l'article 6 de la loi du 18 juillet 2018 relative à la relance économique et au renforcement de la cohésion sociale afin d'étendre leur immunité. Toutefois, les dispositions de cette loi ont été annulées par la Cour constitutionnelle. Les aspects de droit social du travail associatif sont actuellement régis par l'article 17 de l'AR du 28 novembre 1969 et un contrat de travail doit être conclu, auquel le droit du travail s'applique, à quelques exceptions près.

7. Inwerkingtreding

Art. 51

Termijn van inwerkingtreding

Het wetsvoorstel heeft tot gevolg dat de draagwijdte van de buitencontractuele aansprakelijkheid wordt uitgebreid, omwille van de invoering van nieuwe foutloze aansprakelijkheden, nieuwe regels inzake samenloop van aansprakelijkheid en de toekenning van nieuwe rechten op schadevergoeding ten gunste van benadeelden.

Dit zijn talrijke wijzigingen die een serieuze impact zullen hebben op de verzekeringsondernemingen, en een nazicht van alle (BA en rechtsbijstand) polissen zal vereisen. Gelet op het grote aanbod aan verzekeringsproducten op de markt, zal dit geen eenvoudige opdracht zijn, en een langdurig proces uitmaken. Een aanpassing door de verzekeringsondernemingen van hun portefeuille veronderstelt immers een aanpassing van alle contractuele en precontractuele documenten (algemene en bijzondere voorwaarden voor alle bestaande polissen, IPID fiche, ...) die tijdig aan de verzekeringnemer moeten overgemaakt worden, conform de (verzekerings)wetgeving.

Bovendien kan deze aanpassing onmogelijk binnen de krachtens artikel 51 voorziene inwerkingtredingstermijn van 6 maanden geschieden vermits dit jaarcontracten betreft en aldus meer dan een jaar noodzakelijk is om de overeenkomst op vervaldag te laten komen.

De Commissie vraagt bijgevolg om een termijn van inwerkingtreding van 18 maanden te voorzien, zoals dit reeds voor boek 3 "Goederen" en boek 8 "Bewijs" het geval was.

7. Entrée en vigueur

Art. 51

Délai d'entrée en vigueur

La proposition de loi a pour effet d'élargir le champ d'application de la responsabilité extracontractuelle, en raison de l'introduction de nouvelles responsabilités sans faute, de nouvelles règles en matière de cumul de responsabilité et de l'octroi de nouveaux droits à indemnisation en faveur des personnes lésées.

Ces nombreux changements auront un impact majeur sur les compagnies d'assurances et nécessiteront une révision de toutes les polices (RC et protection juridique). Compte tenu du large éventail de produits d'assurance disponibles sur le marché, cette tâche ne sera pas aisée et s'inscrira dans un processus de longue haleine. En effet, une adaptation par les compagnies d'assurances de leur portefeuille suppose une adaptation de tous les documents contractuels et précontractuels (conditions générales et particulières de toutes les polices existantes, fiche IPID, etc.) qui doivent être transmis au preneur d'assurance en temps utile, conformément à la législation (relative aux assurances).

De plus, cette adaptation ne peut pas être effectuée dans le délai de six mois prévu par l'article 51 pour l'entrée en vigueur, puisqu'il s'agit de contrats annuels et qu'il faut donc plus d'un an avant l'arrivée à échéance du contrat.

En conséquence, la Commission demande un délai d'entrée en vigueur de 18 mois, comme c'était déjà le cas pour le Livre 3 « Les biens » et le Livre 8 « La preuve ».

III. BESLUIT

1. De Commissie voor Verzekeringen wenst in het bijzonder de aandacht te vestigen op de mogelijke impact en de belangrijke pijnpunten van het voorliggend wetsvoorstel op de verzekeringen.

III. CONCLUSION

1. La Commission des assurances souhaite en particulier attirer l'attention sur l'impact potentiel et les points sensibles de la présente proposition de loi sur les assurances.

Daarmee wenst ze erop te wijzen dat bepaalde regels en beleidsbeslissingen niet neutraal zijn, zowel wat betreft de toegang tot verzekeringen, als de voorwaarden van dekking en de premie.

2. De Commissie benadrukt daarbij tevens het belang van rechtszekerheid, het voorkomen van interpretatieproblemen en het vermijden van divergente rechtspraak, zowel voor de sector als de praktijk van de verzekeringen.

3. De Commissie voor Verzekeringen vraagt met aandrang dat de verzekeringsplicht wordt geschrapt uit het wetsvoorstel en om, onafhankelijk van de hervorming van het Burgerlijk Wetboek, het debat te voeren over de voor- en nadelen van een wettelijk verplichte verzekering. De Commissie is graag bereid haar bijdrage in dit debat te leveren.

4. Gezien de uitbreiding van de buitencontractuele aansprakelijkheid en de nieuwe regelingen, die niet enkel een aanpassing vragen van een groot aanbod aan verzekeringsproducten en de daaraan verbonden informatieplichten ten aanzien van de verzekeringnemers, evenals de jaarlijkse duurtijd van de contracten, vraagt de Commissie om een termijn van inwerkingtreding van 18 maanden te voorzien, zoals dit reeds voor boek 3 "Goederen" en boek 8 "Bewijs" het geval was.

Elle souhaite ainsi souligner que certaines règles et décisions politiques ne sont pas neutres, que ce soit en termes d'accès aux assurances, de conditions de couverture ou de prime.

2. Ce faisant, la Commission souligne également l'importance de la sécurité juridique, en évitant les problèmes d'interprétation et les divergences de jurisprudence, tant pour le secteur que pour la pratique de l'assurance.

3. La Commission des assurances demande instamment la suppression de l'obligation d'assurance de la proposition de loi et, indépendamment de la réforme du Code civil, l'ouverture d'un débat sur les avantages et les inconvénients d'une assurance obligatoire. La Commission est prête à apporter sa contribution à ce débat.

4. Compte tenu de l'extension de la responsabilité extracontractuelle et des nouvelles dispositions qui nécessitent non seulement une adaptation d'une large gamme de produits d'assurance et des obligations d'information à l'égard des preneurs d'assurance qui y sont liées, mais aussi de la durée annuelle des contrats, la Commission demande un délai d'entrée en vigueur de 18 mois, comme c'était déjà le cas pour le Livre 3 « Les biens » et le Livre 8 « La preuve ».

Caroline Van Schoubroeck

De Voorzitster

La Présidente